

BAÁN TIBOR

*Költő napraforgóval**Benke László költészetéről*

Benke László nehéz, küzdelmes utat járt be, amíg *Sértők és sérültek* című önéletrajzi ihletésű regényében (*Hét Krajcár*; 2000) összegezte életét. Védás, a költő alteregója, érzéki gyanútlanossággal veti bele magát a szerelembe, hogy aztán behívott katonaként, munkásként, munkásköltőként, újságíróként, munkanélküliként, majd a Hét Krajcár Könyvkiadó „mindeneseként” próbáljon otthont teremteni magának és övéinek. Életsorsa, hányattatásai közben pontosan megértjük a költőt, aki komor látéletet ad a magyar társadalmat bomlasztó folyamatokról, a Kádár-korszakról, benne a munkásságról, amelyet belülről ismert, ami a társadalom „leginkább ellenőrzött, megfigyelt” rétegét alkotta, míg nem a rendszerváltás abszurd zűrzavarában úgy ment a *Paradicsomba*, hogy a szó közkeletű értelmében megszűnt. A leszerelt, elkótyavetyélt üzemek szép csendben romosodnak, mint ezt a sorsa magyarázatát kereső szerző leírja, pusztulnak is, a régi szakemberek nyugdíjasként, illetve hatalmas tömegekben munkanélküliként tengetik életüket. Ezek a rendszerváltással együttjáró fejlemények olyan közel vannak hozzánk, hogy nem kevés paraszat gyűjt a fejére az, aki ezeket a kifizetetlen számlákat bolygatja. Kevesen. Benke László ezek közé a *kevesek* közé tartozik. Erre predesztinálta egész múltja. Költői batyujában a generációkon átívelő paraszti nyomorúságot, a faluról (Újvárfalva) a városba (Budapest) szakadt ember gondjait találjuk. S igen, nem utolsósorban a személyiség éreisi folyamatának hiteles költői jegyzőkönyvét. Afféle szenvedéstörténetet, amelynek hőse a korszak „Muszáj-Herkuleseként” hamar felismerte, hogy költészet és emberi tartás mélységesen összetartozik. Fejlődését nemcsak eredendő igazságkereső hajlama befolyásolta, hanem az '56-os forradalom tüzeiben újjászületett Tamási Lajos mellőztetést is vállaló emberi-költői példája s az általa szervezett szellemi műhely, a csepeli Olvasó Munkás Kör (OMK), mely a szellem fegyverével vértette fel azokat, akik nemcsak *elvegyülni* akartak hanem *kiválni* abból az emberi közegből, mely látszólag engedelmes masszaként viselkedett a hatalom kezében.

Benke László az OMK kiadványa után a *Csordítok nyírvizet* című kötettel (Kozmosz, 1978), amelyet még Kormos István szerkesztett, lépett a nyilvánosság elé. Az itt található versek témája mélyre és messzire, a paraszti nyomorúság tájaira vezet. „Embermagasságban röpködnek emlékeim. Cirokseprűvel zargatom a cserebogarakat. Hímesem és Zsömlém, legkedvesebb marháim! A helyzet mesebeli.” Ez a kötetzáró prózai vallomás minden elemzésnél többet mond a mélyvilági Magyarországon helyét kereső ember küzdelméről, „aki fűből és könyvből emelte világra tekintetét, s a kezét krumpliföldről lopta, s tizenhárom évig gyárba hordta...” Ez a nehéz életsors a lassan sorjázó verses és prózai művekben határozott célt és értelmet kap. Úgy, ahogyan ez a népi líra sokat szenvedett, sokat próbált költői, írói esetében történt. Benke László azonban az említetteknél küzdelmesebb úton jutott az irodalomba, hiszen a munkáslét olajszivárványos hazugságtengerén is át kellett gázolnia ahhoz, hogy kimondhassa: „A jövő elfáradt / ideérni” (*Gyárnegyed*). Népi líra és Kassákon, József Attilán eszmélő nagyvárosi költészet a korszak verseiben hol elkülönül, hol sajátos szintézisbe olvad. Előbbire példa a *Csordítok nyírvizet*, mely így indul: „Kívül s belül a végtelen / homályos, mint a virradat, / éjszakát old a havazás, / fátylát a lélek

fölveszi.” Ez a varázslatosan érzelmes balladai helyzet kap tragikus hangsúlyt a befejező strófákban: „Nyíresem kényes derekát, / erdeim fehér törzseit / tavaszodván majd megnyitom, / csordítok édes nyírvizet. // S hogy megremeg a hőésés, / nyírfa a lélek, gondolom, / megeshet én is nyír leszek, / nagyfejsze hüppög vállamon.”

Ez a szimultán verselést példázó dal (a tagoló versbe mintázott jambusaival) valósággal jelképpé emeli a famotívummal kifejezett harmóniát és tisztaságvágyat. Valami olyasmit, amiért a költőnek sokat kell majd verekednie. Küzdelmeihez az erőt az anyaföldhöz, a tájhazához kötődő hűségéből meríti. Az emlékezésben nem hervadó reménységéből, melyben még lehetséges a sarkaiból kifordult, kiforgatott világ harmóniájának visszaállítása. De lehetséges-e? Benke László költészete életének alakulásával párhuzamosan egyre zaklatottabbá válik. Fel kell dolgoznia az életformaváltás sokkját. Vulkaní hevületű türelmetlenséggel kívánja megérteni és megváltani környezetét. Képzete ennek megfelelően valósággal ingamozgásban van a falu és a város között. Jól példázza ezt a *Búcsú a fejkétől*, mely „a tejszagú szerelemmel telt edényt” fényképezi össze a benzingözös várossal. Itt és ott egyetlen képben. A vers érzelmi alaphangja a nosztalgia: „S ti szegény marháim, / jól tejlő haszonállatkáim, / tőgyetekről hullott levél / a gazda-kéz, / hát bőgjetek / egy utolsó mélabúsat.” A vidéki élet, a falu a maga természetközelségével a költő visszatérő témája. A szép táj nemcsak szépségével hat, morális változásokat is elindít az emberben. A költő emberi tartásának ez a tájhoz fűződő kapcsolata a város betondzsungelében is eleven maradt. Ezért ír visszatérőleg a piros barackfáról (*Piros barackfa*). Ez a gyakorta megszemélyesítéssel megemelt, én-te viszonyként ábrázolt motívum egyszerre jelenti a gyerekkor háborítatlan édenét és az ifjúság tájait, ahol a szerelem csupa ígéret és ígézet, mely lehetővé teszi a létezés súlyának elviselését: „Ledönt és naponta újra talpra állít egy roppant rügylobbanás, / pedig lelkem nyugalmat áhít, / de a báránynak is tigrisként kell élni a feltámasztásig, / hogy kinyíljon minden virág, harsanjon a rét, / s lélekzendítő legyen piros suhánásod...”

A természet a korszak lírájában nem díszítő motívum, hanem az én és a kozmosz közötti kapcsolat helyreállítási kísérlete. A rítusként megélt paraszti munka ábrázolásában a költő szinte *beavatási szertartást* ír le. A *Hazatérésben* így: „A napraforgókat rendre lefejezték, / sugaras fejüket sarlóval leszelték, / megrakták szekerünk koporsóformára, / felültettek engem a legteteféjére: halál lángolásba, halál lángolásba.” Ugyanezt, a halál és az elmúlás alaksejtelméitől súlyos témát viszi tovább a *Szekér a barangszóban*, mely a föld és ember kapcsolatának archaikus mélységeit villantja meg: „Csak én láthattam, / a gyerek, a levágott napraforgófejek / sugaras lángolását. A kamrában / már égett a mécs, friss petróleumszag áradt, / lopózott inkább, mint a szegénység. / Ma is hallom a dobolást: az éjszakában / sokáig botoztuk, vertük a napraforgót.” Látható, hogy a városból megidézett falu, a falusi gyerekkor mint a személyiség lelki gyökérzete védi az ént az elidegenedés, elordasulás következményeitől, hogy „beszélő szerszámmá” váljon (a kifejezés a rabszolgákat jelentette). Vagyis a profán várossal szemben a falu az élet titkának őrzője. A nehéz paraszti munka, vetés, aratás mint a „teremtés folytatását” ismétlő „szent tevékenység” nyer értelmet. Mindezzel együtt a költő tudatában van annak, hogy a történelem kereke a hagyományok felszámolása irányába lódult. Épp ez a tény adja a versek lélektani feszültségét. Az *Isten likas kőtenyében* e líra nagy számvetései közé tartozik, ahol különböző beszédszituációk (az anya közlése mint a létfolyamatot egyszerű szavakkal feltáró hagyatkozás, a fiú emlékidéző közlése, a léttanulságok levonása) szerves egészet alkot. „Bárányfelhő a falu / fölött. Fiam, isten likas kőtenyében vagyunk / mindannyian. Anyám lelke megzörrenti / a jegenye száraz leveleit, békességre inti a hetyke füveket. Ne félj, / ne féljetek! Angyal bujkál a csillag mögött. / S anyám a szöggel átütött / edénybe vizet önt, / a kiszá-

radt konyha földjét megöntözi. / Hétköznap siető nyolcasokat, / ünnepen csigázó karikákat pingál / a kehes agyagra. Őrzi a port? / A mindent megbocsájtó szegénységet?” A vallomás a népi hiedelmek, szokások valóságából ível oda, ahonnan megérthetjük a városba szakad fiú döntését, menekülését, döntése következményeit, mely az ember dologgá válásának drámáját írja le: „Viszem magam, / viszem a hátamon kő és üvegcserepek, / mellkasok, hörrenő lemezek / roncsain át, / oda, ahol valamivé még lehetek. / Mert lejárok, mint az inga, / bután megáll bennem az árnyék, / lassan, álmotlanul / éjjeledek. S ha lemegy a Hold, / feljössz-e az ipari égre, / képzelet? Csak egy árva seprű / cirókál a műcsillagos kupolában, / emberek.” A múlt és a jelen, az itt és az ott, az én és a te világát szembesítő vers legnagyobb erénye a népdalok tisztaságát idéző pontosság, a tárgyias-leíró stílus, mely a szociográfiai hitelességet a térben és időben könnyedén mozgó vízióval megemeli. Végeredményül valamiféle életvallomást kapunk, melyben a *földes konyha*, a *szöggel átütött edény*, *ciroksöprű*, *vaslemezek*, *műcsillagos kupola* nem egyszerűen egy életforma rekvizitumai, hanem érzelmi jelképek. A vers a környezethez, tárgyakhoz fűződő viszonyulással az én és valóság közötti cselekvési mezőt, létlehetőséget ábrázolja. Mindeközben nyomatékot kap az életformaváltás gondja. Amíg a falu „Isten köténye”, addig a város, mint a természeti alapra emelt második természet, csupa mesterkéeltség, konstrukció, mely elemi erővel veti föl a kor társadalmi kérdéseit.

Benke László kor- és társadalomkritikájában alapvetően azon az úton jár, mint a korszak ismert költői Nagy Lászlótól Utassy József, Ratkó Józseftől Nagy Gáspárig. Benke László is fölfedezi, igaz a maga sajátos nézőpontjából, a kiáltó ellentétet, hogy a hatalom mást mond és mást tesz. A folyamatos ideológiai agymosás korában is egyre nyilvánvalóbbá válik számára a hatalom diktatorikus természete. Egyik korai, *Koszorúzás* című versében már azt érzékeli, hogy „Fegyvertelen dühök / fuldokolnak / lenn” s azt is, hogy a megemlékezések, a „hosszannák” hamisan csengenek: „S mint zsíros lé / csorog / a szónok állán / a szó // Se víz se vér. / Térdigérő nyál. // Tömegméretű szélütés.” Az 1967-ben írott, de csak jelentős késéssel megjelent groteszk életkép a manipulációról, a történelemhamisításról szól. Életveszélyes merészséggel. Ugyanarról, amiről Nagy Gáspár 1970-ben írott verse *A néptribunus*, amelyben „világtalan játékbabák / a szerencse felől / közelítik meg a tébolydát...” A korszak szabadsághiányos közérzetét, mint a fenti példából kitűnik, a metafora fügefalevele éppen csak eltakarta. A különbség a két nézőpont között abban van, hogy Benke bizonyos verseinek lírai énje a gyári munkás, aki illúzióinak széthullásáról is beszél. A költő a „permanens forradalom” korabeli jelszavát fordítja vissza a *Virágok forradalma*, majd a *Séta a Váci utcában* című versekben. Utóbbiit csakis azért lehetett közölni, mégha évtizedes késéssel is, mert a strófa utolsó sora némiképp átértelmezi a forradalmi hevületet: „Két öklöm: külvárosi kődarab. / Mit kezdjek vele? / Nézegetem a fényes kirakatokat. / – A magamét törném össze vele?” Míg Utassy „őszvilág” ciklusában „gúlába gyávuult kukoricásról”, „címerárulásról” ír, Benke hasonló költői allúzióval a *Virágok forradalmáról*: „Vad csörtetéssel indázó vadrózsák / lángoló karokkal a rácsokra rontanak.” A korszak hol megengedőbb, hol szigorúbb irodalompolitikája e műveket alighanem félreérthető csomagolásuknak, kódolásuknak köszönhetően türte meg. Ha lesz egyszer valaki, nem most, mikor a közéleti felelősségvállalás ritka madár, hiszen csak kevesek írnak arról, hogy „kikapcsolják a villanyom” vagy éppenséggel arról, hogy „háltak az utcán” (József Attila), mondom, ha újra feltámad a közéleti felelősségvállalás, s valaki számba veszi azt a versekbe gyűjtött ekrazitot, mely a Rákosi- és Kádár-korszak lírájában felhalmozódott, az aligha mellőzheti Benke László költészetének alaposabb vizsgálatát. Márcsak azért sem, mert kor- és rendszerkritikája meglepően széles tartalmi és formai változatosságot mutat. A nyílt szókimondás mellett jelen van a sokat mondó sejtetés, mint például a Nagy Imrét

idéző *Fennakadt mozdulatban*, de jelen van a már említett metaforikus közlésmód és egyáltalán nem mellékesen az ironia, mint a kelet-közép-európai helyzetet kifejező kódrendszer (Almási Miklós). Benke László iróniája, szemben a korszak többnyire óvatos csomagolástechnikájával, áttetsző celofán, amelyen elég pontosan átüt a költő indulata. A poénra kihelyezett *Villám-fénynél* című nyolcsorosban az utolsó sor: „Nem vagyok golyóálló” egyszerre komoly és ironikus megállapítás. Hasonló az *Ózisztben* helyzetértékelése „E modern korban öntörvénye szerint szövődik / fény homály és megaláztatás. / Fázom óziszt sugárban fővilágosító. / Rekedt reflektorodban podvás a fényhasáb. / Milyen silányak gyújtópontjaid!”

A költő második verskötete a *Változás* (Szépirodalmi, 1982) erősen megrostálva jelent meg. Megjelent ugyan, de aztán évtizedig semmi. Immár megtűrtként sem kellett ez az egyre gyanúsabb, egyre elmélyültebb s ennek megfelelően egyre veszélyesebb költészet, mely a kétségbeeséstől az iróniáig számos hangfekvésben szól. Az expresszív hatású versekben érzés és gondolat közt szinte zsigeri kapcsolat valósul meg. Minderre talán azért nem figyeltek fel, mert korunk a „festett vérzéstől” (Babits) az igazit egyre kevésbé különbözteti meg. Holott a megszenvedett hitelesség fontos ismertetőjele a költészetnek. Benke László lírájának különösképpen, hiszen öngyötrő, létfaggató, számonkérő, néha egyenesen a roppant érzelmi szélsőségek között vergődő Adyt idéző piros-fekete indulatai a fájdalom megválthatatlan övezeteit világítják meg. Egy olyan ember töprengéseit, aki makacsul ragaszkodik az értelmes élet eszményeihez. Hogysisne ragaszkodna, hiszen a gyerekkorában hallott népdalok, népi imádságok és mesék az igazságosság eszméjét oltották belé, ám a valóság a könyv címadó egysorosra szerint nem kecs egetet más fordulattal, csupán azzal, hogy: „A magban másik oldalára fordul a féreg.” Iszonyatként éli meg tehát, hogy a gyilkosok is emberek: „Édesanyám, / mért nem mondtad, / hogy a hóhér, / hóhérunk is, / tejet iszik fejkéből.” Tagadhatatlan, hogy a *Gyerekkor* idézett soraiban (majd később is) felbukkanó hóhér képzete erősen visszautal 1956-ra s ezen keresztül a magyar fátumra, elbukott forradalmainkra. Kevés olyan költőnk van, akit ilyen mélyen foglalkoztatott forradalmaink természete, bukásuk drámája. A történelem és a hétköznapi létezés tényei közt e líra oksági összefüggést tételez. Az *Elégia egy közönyös archoz* rámutat, hogy a kifelé mutatott és a valódi érzések közt óriási eltérés lehetséges: „Ablak, te jégvirágos, / kulcslyuk egy rút világhoz, // jaj, csak nem venni észre, / nem venni semmit észre, / leskelődni csak, bízni, / mélyben a gyöngyöt hinni...” Ez a naiv világtétel kiutat jelenthetne, csak hogy a költő alkatától idegen. Vállalnia kell tehát indulatait, melyek az „Öljön újra szolgát?” tehetetlen kérdésétől vezet (*Életrajzi jegyzet*) a bűnbánó hatalmasságok („Terhes lehetett ilyen messze / cipelni véres bűneik”) alakváltoztató gyakorlatainak leírásához: „S ahogy felállnak, kábulunk csak: / suhog rajtuk a fehér tóga.” Az idézett, sokjelentésű *Kábulat* aktualitására mi sem jellemzőbb, hogy nemcsak a saját korában volt igaz, hanem legalább ennyire a rendszerváltást követő évek politikai gyakorlatára. Az élesre köszörült kijelentés vérre megy. Ám az is igaz, hogy számos alkotás az ironia menlevelének védelmében közlekedik. Jó példa erre az *Álom* groteszk látomása „nemzetünk nagy tengerének felavatásáról”.

Benke László verstípusai között, különös tekintettel a népdal és a népballada költői örökségét kamatoztató, a költő korszakaiban újra meg újra kivirágzó dalra (*A fájdalom tücske*) a drámai töprengéseket felvillantó hely- és helyzetértelmező vallomásokra, külön helyet foglalnak el a valóság talaján kivirágzó szürrealisztikus, néha egyenesen abszurd víziók (*Gyönyörök kertje*, *A fegyverkovács dilemmája*, *Hegedűszóló*). De talán ennél is fontosabbak a léthelyzet általánosításának lírai programját megvalósító modern zsoltárok. Ebben a folyamatosan művelt, megszólító jellegű verstípusban lehetségessé válik a lét fölé emelkedés,

a történelmi távlat megteremtése. Ez a szükséges distancia szinte életmentő fontosságú. Márcsak azért is, mert a költő érzelmeinek túlfűtött kazánja egyre közelebb kerül a robbanáshoz. Jelzik ezt érzelm kifejező szavai, komor ítéletei, melyek egyértelműen a diszharmonióra utalnak. Például így: „Lám, csíkos vagy te is, a keret / árnyéka rádvetül s míg őrzöl, / rettegsz – –” (*A csalhatatlanság tojásában*), máskor így: „Mindegy / vagyok. Mind egy. Az elme / kétségbeesett. S mindent megjavított, / és micsoda rendet rakott!” (*Tükrök fogságában*); máskor így: „De mennyi rossz, egyensúlyvesztő tapasztalat, káprázat, kiontott, kőrepszto vér” (*Kockakő a pokolból*) vagy így: „Panelmagányban panelembert, / nem gyűlölök, nem szeretek, / az összetartó Istent várom / s szép csöndesen szétrepedek” (*Panelmagány*), illetve így: „Lövdözhet a fájdalom, én nem jadjulhatok, / kívánom inkább a csontvázamat, / az egyetlent, a megíratlant, / kibe magamat végleg beleöltem” (*Íratlan*).

A *Panelmagány* és különösképpen az *Íratlan* lefokozott hőse a tehetetlenség már-már békességnek tetsző közönyét, a munkásélet hétköznapijait hajszára úgy éli meg, ahogyan azt a munkásság sorsábráját felállító fiatal József Attila megírta: „Csinálok csempét, csavaros hajót, / bánatomba rosszat, közönyömbé jót.” Ez a fajta „mindegy” érzés a kiszolgáltatottság nehezen megírható lélektani drámájáról ad hírt. Arról, ami Benke László költészetében egyre gyakrabban felbukkan. Csakhogy a közönnyel érzéstelenített valóság élhetetlen. Rosszabb, mint a kétségbeesés, hiszen a jeges úr, a semmi s végső soron a halál képzeteit hozza be a versekbe: „Ő megy el a kulcsok zörgésével / és őt sejdítem úri messzeség / kísértő fényében izzani, mintha csontvázamat...” (*Íratlan*). E szélsőséges helyzetben az egyéni dráma mellett megjelenik a társadalmi léptékű, globális számvetés igénye: „ölünk és szorongunk e rogyant földgolyón”. Nos, ebből a kétségbeeséssel színezett érzelmi-gondolati körből jelent kiutat, hogy a legfelső hatalomhoz, magához az Abszolútumhoz fordul. Az *Irgalomban* így: „S mert nem lehet győzni / úgy sem, meg így sem, / bocsásd meg nékem / e ringy-rongy derekat, / bocsásd meg, Uram, / ha te vagy az Isten, / hogy nékem e földből / csak ilyen akadt.” A magyar költők tehetetlen, nemzetféltő, szabadságkereső küzdelmeinek Benke László fohása egyenes folytatása. Ehhez a verstípushoz csak azok jutnak el, akik tényleg kipróbáltak mindent, de mindenhol süket fülekre találtak. E zoltáros gondolkozásmód számos hangfekvésben szól. Magánélet és közélet, igazság és hamiság végletes gubancát fogalmazza meg a *Reggeli ima*: „Segíts / jó szenvedés, / ma se legyenek rá az öldöklésre, / kik általam pusztítanak el az ellenségeik, / hogy háborítatlanul uralkodhassanak fölöttünk / örökkön, örökké.” A versima finom ironiája korunk értékrelativizáló, alapvetően cinikus, blaszfémikus tendenciái ellenében az egész magyar- és világköltészetet jellemző etikai alapelveken nyugszik. Ugyanazon, amin a *Lengyelország, 1981*, mely a szolidaritási mozgalom körül zajló történelmi viharokat írja le. Lengyelország hősi küzdelme, akár a magyar 56 már a birodalom erodálását jelezte. Mindennek fényében tökéletesen érthető a költő reakciója: „Elönt a düh és a szégyen / hiába égtem, / a boszszuálló angyal sehol; / csak a vers, egyszer-egyszer még visszarúg, / bár haldokol, mint a megperzselt embererdő, / a szépség, jóság és szabadság / megdermedt ága. / Statárium van a reményre, / kijárási tilalom a gondolatra, / homlokomon az idő negyvenedik / kardcsapása, / reménykedhettek, / keringhettek, / sikoltozó balkáni vakvágány renget...” Az 1981-ben írott vers, melyet csak az életmű válogatás (*Veszteség*; Orpheusz Kiadó–Hét Krajcár Kiadó, 2005) helyezett jogos helyére, méltán illeszkedik az utóbbi évtizedek nemzetébersztő, új közéletiséget vállaló műveinek sorába, melyek Csoóri Sándor és mások ide vágó gondolatait idézve fontos szolgálatot tesznek a „történelmi amnézia” felhőinek oszlatásáért.

Benke László újabb versköteteket csak a rendszerváltás után tudott megjelentetni. *A kibalt játszótér* (Hét Krajcár, 1993) azonban törés nélkül folytatja a korábbi kezdeményeket. Márcsak azért is, mert számos, asztalfiókba ragadt vers visszautal a lassan puhuló dik-

tatúra utolsó évtizedére. A korszak egyik fontos, 1981-ből datált alkotása, *A Nap gyermeke*, hasonlóan a korábbi, a népdalokon és József Attilán iskolázott verseken a hely és idő megjelölésével indul, s innen jut el, érintve a személyes tapasztalatok körét, a társadalmi helyzet értelmezéséig: „A sötétség roppant falából kel föl a nap. / Végigfut a város por-szürke ablakain, panelfalon, aranybottal tapogat, egy ablak fölött / megáll.” Ezt követően e modern ballada a *Kőműves Kelemen* cselekményét aktualizáló párbeszédével a szabadságnak nevezett rabság drámai helyzetét festi: „– Ki énekel a falban, anyám, ki énekel ? // – Meggyilkolt dalok remegnek abban, / meggyilkolt dalok remegnek bennünk / mi remegünk a meggyilkolt dalban.” Az epikai és drámai elemek váltakozására épülő struktúra mély és eleven érzéseket tár föl, s logikusan vezet a verszáró kérdés döbbenetéig: „hol vagy szabadság, hol vagy, hol vagy!” Várakozásunk ellenére a mondat nem kérdőjellel, hanem a kérdőjel gerincét kiegyenesítő felkiáltójellel zárul, mintegy sugallva, hogyan lehetne a történelmi bizonytalanságot átalakítani a *van* és a *legyen* imperatívuszavá.

Benke László, mint az eddigiekből kitűnik, jól és pontosan érzékeli a korszak bugyriában forrongó erőket, ám nyilvánvalóan nem számolhatott a rendszer kártyavárszerű összeomlásával. Ez pedig azt jelenti, hogy komoly kockázatot vállalt, amikor kimondta a rendszerről alkotott véleményét: „Levegőtlen a csönd, / a víz és a lélek szennyezett / s a fény is öl. Hangom hiába könyörög...” (*Szavaim mélyén*). E lírában a szó (okfejtésem erre irányul) magán viseli a bátorság pecsétjét. Igazi *küldetési hittel* viaskodik az „embersötétben” (*Antipánik*). E viaskodás során a költészethez tapadó képzetek átalakulnak, a félelem kísérteit minduntalan előtolakodnak: „Félek hogy nehezen megszerzett kincseim / a fekete lármában szanaszét gurulnak, / összeomlik emberségem háza” (*Félelem*). A sötétség erőivel való küzdelemben e líra szinte törvényszerűen válik egyre fogalmibbá. Ugyanakkor ez az erősen önkínzó, létfaggató érzelmekkel metaforizált küzdelem segítheti a világ morális összefüggéseit kutató olvasót abban, hogy megszabaduljon a létszennyező hazugságok mocskától, amelyben az igazság pusztá megfogalmazássá aljasul. A lejáratos szavak, fogalmak ellenében a személyessé élt igazság kimondásának terhe heroikus erőfeszítést követel. Ezért a pihentető elmúlás képzete (ősi, kikerülhetetlen motívuma ez a magyar líra küldetéses költőinek), mely egyre gyakrabban merül fel. A *Tévedésben* a zoltáros gondolkozásmódot a heroikus szándék csődje szabadítja fel (miképpen Adynál, aki e líra távoli napja). Azonban nem a költő sír, hanem a sírás. A sírás mint absztrakt érzelem jelenik meg, hogy aztán kimondassék a világtól megcsömörlött én panasza: „Kivonni mindenből magamat, / ahogy lettem, észrevétlenül, / kívánom teremő Istenem! / Lenne már végképp nélkülem / ez a végig véres orgia...”

E verspéldákból pontosan kiolvasható az az érzelmi libikóka, amely pontosan koreografálja a küzdelem természetét: az életerő feltarajlását és a lemondás, elerőtlenedés hullámvölgyeit. Mindez együtt, mint e líra természetes hullámmozgása, következetesen árad a létezés mélyebb értelmének költői kifejezése felé. Benke, hasonlóan másik, láthatatlanul látható ideáljának, József Attilának a versgondolkodásához, a szép vers eszménye helyett *létverseket* ír. Az igazság megszállottja, aki erősen hisz abban, hogy nem „lehet, hogy a semmi kezdődjön ott, / ahol valamit megtudok” (*A piros telefon*). Lényegében ugyanennek a hit- és érvrendszernek többszörösen megváltott problémakörét jelentik a Nagy Imre-versek (*Kivilágított gyász, Ott*), melyek korszakról korszakra egyre mélyebben értik és dolgozzák fel a mártíromság szó szerint véres csomóját. Leggazdagabban a *Nagy törzsben*, melyből csak részlet olvasható a *Veszteség* című válogatásban. A több hangra komponált mű alcímei (*Hangok a kertben, Hang a föld alól, Idegenek hangja, Hangok egy gödörből, Cini-kus hang, Hangok az ösvényen, Lovak hangja, Öreg fák hangja*) jelzik a téma újszerű kibontását. A különböző monológok Nagy Imre sorsára irányítják a figyelmet, aki a következőket

mondja: „Szívemre figyeltem, / nem felejttem soha: / vert, aztán csak megállt. / Milyen megrémülten / álltak körülöttem / a sötét angyalok!”

A rendszerváltáshoz való ellentmondásos viszonyulásról bővebben a *Halálig szomjazom* versei (Hét Krajcár, 2001) vallanak. A korábbi kötet címadó darabja, *A kibalt játszótér* a magány és a reménytelenség mozdulatlanságát festette, ahol: „Kihalt játszótérünk / hintáit a szél / meglibegteti még kicsit. / Aztán a lánc / ismét / megfeszül. / Sötétség / ül / mindenben.” Az *Ezredvégi játékok* viszont a történelmi mozdulatlanságot fölváltó mozgást ábrázolja: „Ha már elénekelte Himnuszát és Szózatát a nép, / ha már a meggyilkoltak hosszú névsorát / felolvasta két színész / s a kizökkent időt / újra helyretolta az alacsony tömeg: / kié a mi nehéz szívünk, Uram, / s ki emeli fel? / / Mit ér ez a gyönyörű ország / annak, aki valahol egy nagy szeméthalom / alján vagy tetején / végre szabadon / kikaparhatja a saját csontját? / Te drága rabló és kirabolt Magyarország!” Pusztán az idézet alapján is képet kaphatunk e nagyszabású lelkiismeretvizsgálatról, mely húsba és emberi egzisztenciába vágó kérdésekkel viaskodik. De mi értelme van küzdelmeinknek, ha csak látszatgyőzelmeket aratunk? A *Birkózás* groteszk helyzetértékelésében már az emberi küzdelem értelme kérdőjeleződik meg. A költő ambivalens viszonyulása az isteni igazságosság eszméjéhez számos versben Isten felelősségét firtatja. Képtelen elfogadni az objektív, önkorlátozó Abszolútumot, aki miután az embernek adta e világot látható módon nem vagy csak kivételesen, a véletleneken keresztül szól bele a történelem alakulásába. Ez a perlekedő szemlélet így tükröződik: „De hisz úgy van minden, / ahogy te akartad! / / Mozog még a por, / a porban még mozgunk! / Egészben a rész, / részben az egész, // mint laokoóni giliszták, / Uram, még birkózunk?”

Ez az egyenes ívű, tiszta kontúrú líra, mely a gondolat és érzelm intenzitása kedvéért fokozatosan háttérbe szorította a táj- és tárgyvilágot, most ismétlen fölfedezi. A közéleti költészet embertépázó harcaira egyre inkább kívülről és felülről pillant alá. A rendszerváltás körüli idők végelszámolása a *Gödörben*, a következő kérdéssel indul: „Legalább nyolcvan éve haldokló terünkön, / amint az istenverte rendszer lassan / és mégis villámgyorsan összeomlott, / s maga alá temette múltamat, / – örülnöm kellett volna, Uram?” Van-e válasz a kérdésre? Több is, mint elég. A vers-én részben saját életére reflektálva számba veszi a munkásság „szétszéledését”. „Régi helyükön romhalmaz, / kő és kő és fájdalom maradt, / S az elveszett remény.” Ebbe a helyzetértékelésbe simul bele a személyes életsorsról készített mérleg: „Ahogy apámtól és anyámtól tanultam, / a jók javára voltam; / nemcsak magamért. / Szabadságom mértéke szerint / többet adtam, mint amennyit kaptam. / Ez adott reményt.” A vers némi prózai áradással jut el a jelenbe, ahol a kötőrők már nem hiszik el, hogy őrzőik elmentek, ezért tovább törik a követ. Pontosabban csak törnek. E tragikusan abszurd helyzetet így exponálja a vers: „Te is becsaptál, Uram! / Prédára került az életem, / elvették a munkám, kenyerem, / és mégis itt van velem / e kőbányában mindenem: / fájó emlékezetem, elveszett / múltam és jövőm / s a szakadatlan zaklató lelkiismeret: / Mit és hol vétettem el?” Az okfejtés pontosan mutatja e líra hangsúlyeltolódását, ahogy a mulandóság nyomására a magánélet történései, a szubjektív számvetés igénye felerősödik. Az *Ócskapiac* vásári forgatagában megpillantott fényképek a tér és idő titkáról, az elmúlásról vallanak: „Miért árul és miért jött ide, ha eladhatatlan a réges-régi élet...” A meglódult idő drámájáról fest izgalmas képet a *Mozdonysirató*, mely a „hatalmasan és feketén” ácsorgó, használatból kivont 424-est szemlélve hirtelen-váratlan visszaforgatja az időt. Így: „Kiengedte magából a gőzt, fehér titokba burkolózott. / Fütttyentett és prüszkölt... [...] Mennyire szerettem volna a lelkébe látni! / Választ kapni a miértekre, / a honnan jössz és hová mész kérdéseire.” A közlés látszólagos prózaisága könnyedén gyorsul fel, s válik emlékezetes lírává. A korábban oly komoly, egyetlen célra

irányuló költői szemlélet megtelik az életöröm villanásaival. Igaz ez valamiképp a torokszorító *Anyám keresi otthonát* jellemzésére is: „Élők s halók jönnek-mennek / harangoznak már megint, / csak ne fájna úgy nyolcvan éve, / két rossz lába, hát és gerinc. / Mégis folyton készülődik...” A vers nem egyszerűen az anya-fiú kapcsolatról, hanem az „öregedő Magyarországról” szól, arról az empátiáról, amellyel a költő figyeli maga körül az életet. A kisvilág: krumpli, mák, muskátlik, rózsák dáliaik, a tizenkét tyúk, a kakas mind-mind a lírai hitel eszközévé válnak. A sorsát faggató költő az öregség és halál mezsgyéjét járva azzal nyit új szakaszt költészetében, hogy a látókörébe került fákat, virágokat, flórát és faunát mint a létkérdésekre adott választ érzékeli. Érvényes ez a megállapítás a Tamási Lajosra emlékező *Cseresznyevirág-variációkra* is. Így indul: „Ez nem vers, nem virág / Megölt költő lelke. / Virágzó cseresznyefáról / letört virágos ág.” Ez a tömör, sokjelentésű világértelmezés a valóság tárgyainak egyre nagyobb helyet biztosít. Így történik ez az *Egyetlen-/Em* esetében is, ahol az éjjeli lámpa kerül jelentésgazdag lírai pozícióba: „Bűnös szememet lesütöm, / fali lámpámat forgatom, / napfényességem, pihentető / párnám ágyamon!” Tárgy, érzélem és gondolat gazdag kapcsolata pontosan mutatja e líra megújulásának irányát. Egyre több szintézisvers születik, amit csak most írhatott meg Benke László. Tagadhatatlan, hogy ebben a számvetésben a zakatoló, infarktus felé közelítő szív jelzései is benne vannak. Benne a rendszerváltással átmeneti nyugvópontonra érkezett lírai szabadságharc, a szerelem hol elvesztett, majd újra megnyert éltető energiája. Ám ezúttal is fontos jelentést hordoz a tárgyszerűen pontos emlékezés: „E hegyoldalon / hamar besötétedem a tájba / fehér székemmel én is. / Ahogy fölöttem a vadcseresznyefa. / Törzsén kicsattan a macskaméz.” Aligha kell részleteznem, hogy az *Estében* megírt, éjszakába vakult fehér szék jelentéstartalma akarva-akaratlan is a vakság mint az elmúlás képzetkörét erősíti. Ez a drámai többlet jócskán megemeli a közlést. S talán az se véletlen, hogy épp ebben a hosszúversben hangzik el a költő különösen fontos vallomása: „Ősz hajjal álmodnak / és dolgoznak nekünk / drága öregeink! / Én is viszem, vigyük tovább / a könyveik, fiam! / Álmodj velük és álmodj velem, / virágozz, édes nemzetem!” A megidézett emlékek, fák, virágok szépsége észrevétlenül összekapcsolódik a búcsú sejtelmével. Különösen sokat mondó az idézett mű zárásának paradoxona: „– Az élet vizéért jöttem, / s halálig szomjazom?” A kérdés csendjébe könnyedén beleképzelhetjük a vers-én emlékeit. A szé-násszekéren hanyatt fekvő egykori gyereket, aki az ismerős csillagokat, csillagképeket nézve bizonyos volt abban, hogy hazaér. Ezt az ősbizonyosságot fordítja meg a *Hazafelé* című vers utolsó strófája: „félelem recseg és ropog szívemben, / hogy nem érek haza, nem érek haza.” Ugyanez a leheletfinom varázslat munkál *Az Isten cseresznyefája* soraiban, ahol egy kerti találkozás során az Istennek nézett „Öreg” földlabdával együtt átadja a hegyről hozott, „virágjába lobbant cseresznyefát”. A vers másodlagos jelentése szerint teremtésmítosz, mely az élet értelmét, a szépség győzelmét hirdeti.

A *Veszteség* című, életmű igényű válogatás nem itt, nem így zárul, hanem az *Életrajz helyett a Veszteséghez* biográfikus pontosságú számvetésével, mely egyben az újrakezdés himnusza: „Köszönet mégis, Istenem / az egészért s minden részletért, / hogy 2002. augusztus 9-én, mikor a szívem megszakadt, / vigyáztál rám s elküldted értem / legjobb őrangyalodat, / és visszaadtátok az életem. / Köszönöm, hogy velem van, / s hogy vele még egy kicsit / elnézegethetem / kertünk hol jeges, hol virágzó ágait.”

Benke László életműve (költészete és prózai munkássága) gazdag, fölfedezésre váró területe korunk magyar irodalmának. Igazságkeresése, dühe, haragja, nemzetféltő indulata a jobbítást szolgálja. Azok közé a küldetéses alkotók közé tartozik, aki úgy él e hazában, hogy él benne a haza.